

γωσε τὸ πιάτο. Ὅλες αὐτὲς οἱ πράξεις δημιουργοῦν διαγράμματα πράξεων δλότελα χαρακτηριστικὰ τῆς ἀντίληψης. Τὸ σκυλί μύρισε τὸ περιεχόμενον τοῦ πιάτου, πέρασε μάλιστα πολὺ ἀλαφριά τῇ γλώσσα — ὅταν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐρεθισμοὶ τοῦ φανερῶσανε τὴν πλάνη του. Ἀκόμα ἓνα χαρακτηριστικὸ τῆς ἀντιληπτικῆς ἀγωγῆς: ἐξελλίσσεται, προσαρμόζεται στοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμούς. Στὸ σκυλί ἡ ἀγωγή ἦταν πάντα σὲ στύση· μὰ κατάλαβε πὼς τὸ πιάτο του (ποὺ μύριζε τὸ φαί του) περιεῖχε σπόρους γιὰ τίς κόττες κι ἄλλαξε ἀγωγή· γύρισε στὴ φωλιά του καὶ πῆρε τὴν ἀγωγή τῆς ἀναμονῆς. Στὴν ἀντιληπτικὴ ἀγωγή, συχνότατα εἶναι κανεὶς ἀναγκασμένος νὰ διακόψει τὴ σχηματικὴ πράξη, δὲν τὴν ἐγκαταλείπει ὅμως δλότελα· δὲν ἀφίνει νὰ πέσει ἡ ἀγωγή σὲ λανθάνουσα κατάσταση ἀλλὰ τὴ διατηρεῖ στὴ φάση τῆς στύσης.

Αὐτὰ εἶναι, νομίζουμε, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀντίληψης. Πλάθουμε τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον, ἀκολουθώντας διδάγματα πράξεων καὶ ὑπακούοντας σὲ ζωτικὲς ἀνάγκες. Ἡ ἀντιληπτικὴ ἀγωγή εἶναι, προπάντων, ὠφελιμιστικὴ — κι ὅταν κάποτε ξεπερνᾷ τὸ ὠφελιμιστικὸ τοῦτο στάδιο, αὐτὸ συμβαίνει μόνον στὴν αἰσθητικὴ ἀγωγή. Ἀλλ' ἄς μὴ προεξοφλοῦμε κι ἄς ξαναγυρίσουμε στὴ μελέτη τῶν ἀγωγῶν γιὰ ν' ἀντιληφθοῦμε καλύτερα τοὺς διάφορους χαραχτήρες τους.

Ἡ ἀγωγή (conduite) εἶναι ἡ τάση τοῦ ζῶντος ἀτόμου νὰ συμπεριφερθεῖ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, ὅταν οἱ συνθήκες εἶναι οἱ ἴδιες, ἢ, ἂν θέλετε, μιὰ προδιάθεση ν' ἀντιδρᾷ μ' ἓναν ὀρισμένον τρόπο, στοὺς ἐρεθισμοὺς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ ἐξω.

5. ΟΙ ΑΓΩΓΕΣ Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς ποὺ παράγει ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὰ ἐξω, στὶς συγολικὲς κινήσεις του καὶ στὴν ὀμιλία του, εἶναι ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας. Ἡ ζωὴ αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του εἶναι ἡ ἀγωγή. Ἡ ψυχολογία ἀσχολεῖται ἀκριβῶς μὲ τὴν περιγραφή καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν ἔρευνα τῶν ἀγωγῶν αὐτῶν. Καὶ εἶπαμε, πὼς ἡ νέα αὐτὴ ἀποψη προήλθε ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν διαγοητικῶν νόσων καὶ τῶν ἀγωγῶν τῶν ζῶων. Εἶναι ἡ μόνη ψυχολογικὴ μέθοδος ποὺ δὲ μένει στάσιμη, γιὰτι εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἐνδοσκοπήσιν,

τὸ ποιοτικὸ καὶ τὸ ἀσύλληπτο, γιὰ νὰ ἐρευνήσῃ ἀκριβῶς ὅ,τι εἶναι προσιτὸ στὸ ἀντικειμενικὸ πνεῦμα: τὶς ἐξωτερικὰς ἀγωγὰς. Ἔχουμε μέσα μας χιλιάδες ἀγωγὰς· ὅλες ὅμως δὲν εἶναι οὔτε τῆς ἴδιας ἐποχῆς οὔτε ἐξίσου σημαντικὰς.

Ἐφόσον, ἄλλωστε δὲν ἐμφανίζουμε ἐδῶ μιὰ ψυχολογικὴ πραγματεία ἀλλὰ μόνο ἓνα δοκίμιον ἀντικειμενικῆς αἰσθητικῆς, δὲν θ' ἀναπτύξουμε ἀπὸ τὶς ἀγωγὰς παρὰ μόνο τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τ' ἀπολύτως ἀπαραίτητα στὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴν κατανόησιν τῶν αἰσθητικῶν ἀγωγῶν.

Γενικὰ, θὰ δοῦμε πῶς στὴν κατώτατη βαθμίδα τῆς κλίμακας εἶναι οἱ ζωώδεις ἀγωγὰς ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ ἀνακλάσεις, ποὺ εἶναι πολυάριθμες καὶ τὶς ὁποῖες οἱ ἀρρώστιες τοῦ πνεύματος δὲν προσβάλλουν σχεδὸν ποτὲ — καὶ πολὺ ψηλά, μὲ τὴ γλῶσσα, ἐμφανίζονται οἱ ἀνθρώπινες ἀγωγὰς, καὶ ἐντελῶς στὴν ἀνώτατη βαθμίδα τῆς κλίμακας, εἶναι οἱ λογικὲς καὶ ἑρμηνευτικὲς ἀγωγὰς, δηλαδή, οἱ ἠθικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ἀγωγὰς καὶ οἱ ποικιλίαι τους. Οἱ αἰσθητικὲς ἀγωγὰς, ὅπως θὰ δοῦμε, ἐμφανίζονται ἄρκετὰ ἄργα στὴν ἀνθρωπότητα. Τὶς βρῖσκουμε πολὺ ὕστερα ἀπὸ τὶς ἀγωγὰς τοῦ παιγνιδιοῦ· στὶς ἀνώτερες ἐκδηλώσεις τους κυρίως, ποὺ εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ πιὸ δύσκολες στὴν ἀνάλυσιν καὶ οἱ πιὸ πρόσφατες στὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος, θὰ πρέπει νὰ καταταχθοῦν ἱεραρχικὰ πλάι στὶς λογικευτικὲς ἀγωγὰς.

Ἐνας, ἔστω καὶ συνοπτικώτατος, ἱεραρχικὸς πίνακας τῶν ἀγωγῶν θ' ἀπαιτοῦσε κολοσσιαία ἐργασία καὶ δὲ θὰ εἶχε ἄμεσο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν αἰσθητικὴν: αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς περιγραφικῆς ψυχολογίας. Ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει πολὺ περισσότερο εἶναι ὁ τρόπος ποὺ λειτουργοῦν οἱ ἀγωγὰς, ὁ βαθμὸς τῆς λειτουργίας τους καὶ ὁ βαθμὸς τῆς δραστηριότητος ἢ τῆς ἐντασῆς τους.

Οἱ ἀγωγὰς λειτουργοῦν λίγο πολὺ πλήρως, ἢ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε μιὰν ἄλλη γλῶσσα, ἐμφανίζονται διάφορους βαθμοὺς ἐνεργοποίησης. Γι' αὐτὴ τὴ διαβάθμισιν τῆς λειτουργίας τῶν ἀγωγῶν, εἶπαμε ἤδη μερικὰς λέξεις ἀπ' ἀφορμὴ τῆς ἀντιληπτικῆς ἀγωγῆς. Ἄς ἐπανέλθουμε πάλιν γιὰ νὰ γίνουμε καλύτερα ἀντιληπτοί. Ὅταν μιὰ ἀγωγή δὲ λειτουργεῖ, βρίσκεται σὲ κατάστασιν

λανθάνουσα. Ἔχουμε χιλιάδες ἀγωγές ποὺ βρίσκονται σὲ λανθάνουσα κατάσταση. Ἡ κατάσταση αὕτη προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, ἀλλὰ προκαλεῖται ἐπίσης κι ἀπὸ τὴν καταστροφή τῆς ἀγωγῆς ἢ ἀπὸ κάποια ψυχικὴ ἀνεπάρκεια ποὺ τὴν καταστρέφει προσωρινά. Στὴν πρώτη περίπτωση ἔχουμε τὴν ὀμαλὴ λανθάνουσα κατάσταση, στὶς δυὸ ἄλλες ἔχουμε τὴ νοσηρὴ λανθάνουσα κατάσταση.

Πολὺ πιθανὸν ἢ ὀμαλὴ λανθάνουσα κατάσταση νὰ προέρχεται ἀπὸ φυσιολογικὰ αἰτία ποὺ τ' ἀγνοοῦμε στὸ σημερινὸ στάδιο τῆς ἐπιστήμης. Ὅμως αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ σημειωθεῖ εἶναι, ὅτι ἡ ὀμαλὴ λανθάνουσα κατάσταση παρουσιάζεται κυρίως, ὅταν ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς δὲν ὑφίσταται πιά, λ. χ., ἢ γενετήσια ἢ θρεπτικὴ ἀγωγή βρίσκεται σὲ λανθάνουσα κατάσταση, ὅταν λείπουν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐρεθισμοί. Τέτοια ἐμφανίζεται γενικὰ ἡ λανθάνουσα κατάσταση στὸ κανονικὸ ὄν.

Ἡ νοσηρὴ κατάσταση ἀπαντᾶται στὴν πρώτη μὴ παραφροσύνη· ἐδῶ συγαντοῦμε τὴν καταστροφή τῆς λανθάνουσας κατάστασης¹. Κάθε ψυχικὴ προσπάθεια ἐμφανίζεται στὸν παράφρονα καὶ καταπαύει· ἐπίσης κάθε συναίσθημα πάλης — ἀπ' ὅπου καὶ ἡ κατάσταση τῆς μακαριότητος τοῦ παράφρονα ἐντελῶς χαρακτηριστικὴ καὶ ποὺ συχνὰ χρησιμεύει σὰν κριτήριον αὐτῆς τῆς τρέλας.

Οἱ ἀγωγές, μετὰ τὴ λανθάνουσα κατάσταση, ἐμφανίζονται τὴν κατάσταση τῆς διέγερσης ἢ τῆς στύσης. Εἶναι ἓνα παρασκευαστικὸ στάδιο τῆς δράσης. Ἡ τρέχουσα γλῶσσα κατέχει γιὰ τὴ θρεπτικὴ ἀγωγή μιὰν ἔκφραση: τὴν ὄρεξη. Ἡ λέξις αὕτη εἶναι πολὺ καλὴ. Ἡ ὄρεξις αὕτη εἶναι ἡ κατάσταση τῆς διέγερσης τῆς θρεπτικῆς ἀγωγῆς. Νά ἓνα παράδειγμα διέγερσης: φεύγω ἀπὸ τὸ σπίτι μου μὲ τὴν ἀπόφαση ν' ἀγοράσω ἓνα κουτὶ τσιγάρα. Ἡ ἀγωγή βρίσκεται σὲ διέγερση καὶ δὲ θὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μπροστὰ στὸ περίπτερον μὲ τὰ τσιγάρα. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πῶς ἡ ἀγωγή μου εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ ὅταν περνῶ μπρὸς ἀπὸ τὸ περίπτερον, χωρὶς νὰ ἔχω τὴν πρόθεσιν ν' ἀγοράσω κάτι.

1. Βλ. Ἐπιτομὴ Ψυχιατρικῆς (*Précis de Psychiatrie*) τοῦ Ε. Regis, Παρίσι. (Ἔχουμε ὑπόψην μας τὴν 5ῃ ἐκδοσιν, σελ. 391 καὶ ἐπ.).

Ἡ κατάσταση αὐτὴ τῆς διέγερσης τῶν ἀγωγῶν ἀντιστοιχεῖ στὸ παράγγελμα «Προσοχή» ποὺ δίνουνε στοὺς στρατιῶτες, προτοῦ τοὺς ἀποκαλυφθεῖ ἡ πράξη ποὺ θὰ πραγματοποιηθεῖ. Εἶναι ἓνα στάδιο προπαρασκευῆς — καὶ στὸ στάδιο τοῦτο ὑπάρχει ἓνα πολὺ μεγάλο φυσιολογικὸ ποσοστὸ, κι ἀκόμα μεγαλύτερο ὑποσυνείδητο.

Ἐξάλλου, τὸ στάδιο τοῦτο ὄλων τῶν ἀγωγῶν δημιουργεῖ ἄμεσα μιὰ νέα ἀγωγή, τὴν ἀγωγή τῆς ἀναμονῆς. Στὴν ἀναμονὴ δὲν κάνουμε κυρίως πράξη. Ἡ ἀναμονὴ συνίσταται σὲ μιὰ προπαρασκευὴ τῆς ἀναμενόμενης ἐνέργειας. Ἄς σημειώσουμε ἀκόμα πὼς ὅταν βρισκόμαστε σ' ἀναμονὴ δὲν μποροῦμε νὰ κάνουμε καμιὰν ἄλλη πράξη καλὰ, προπάντων, ὅταν ἡ ἀναμονὴ εἶναι πυρετική. Αὐθυποβαλλόμαστε, ἐξάλλου, καὶ πιστεύουμε πὼς ὅ,τι περιμένουμε ἐπέρχεται. Ἡ ἀναμονὴ εἶναι μιὰ προπαρασκευὴ στὴν πράξη, καὶ ἡ ἀγωγή αὐτὴ προκαλεῖται ἀπὸ τὴ διέγερση ἢ τὴ στύση τῶν ἀγωγῶν. Ἐνα χαρακτηριστικὸ τῆς ἀναμονῆς, ποὺ τὸ βρίσκουμε ἐλαφρότερο στὴ διέγερση, εἶναι ὅτι εἶναι πολὺ κουραστική. Σημειῶνω μιὰν ἄλλη ἀγωγή ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀναμονή, ἐνῶ καὶ οἱ δύο τους προκαλοῦνται ἀπὸ τὴ διέγερση τῶν ἀγωγῶν· εἶναι ἡ ἔρευνα. Στὴν ἀγωγή αὐτὴ κάνουμε πράξεις ποὺ ὑποδοηθοῦν τὴν ἐπέλευση τοῦ ἀναμενόμενου πράγματος¹.

Στὴν ἔρευνα (ὅταν ψάχνουμε γιὰ κάτι) ὑπάρχουν στὴν πραγματικότητα δύο ἀγωγές· ἡ πρώτη συνίσταται στὴ διατήρηση μιᾶς κάποιας ἀγωγῆς σὲ διέγερση στὸ διάστημα ποὺ κάνουμε μιὰν ἄλλη πράξη ποὺ εὐνοεῖ τοὺς ἐρεθισμοὺς τῆς πρώτης ἀγωγῆς. Παράδειγμα: ὅταν ψάχνουμε γιὰ ἓνα μικρὸ ἀντικείμενο ποὺ ἔπεσε στὴν ἄμμο· 1) συντηροῦμε σὲ διέγερση τὴν ἀγωγή γιὰ νὰ βροῦμε τὸ ἀντικείμενο καὶ 2) ἀνακατώνουμε μὲ τὰ δάχτυλα τὴν ἄμμο. Ἐδῶ εἶναι μιὰ διπλὴ πράξη· θὰ δοῦμε πὼς οἱ διπλές ἀγω-

---

1. Ἄν ἐπρόκειτο νὰ κάνει κανεὶς μιὰ μελέτη τῆς ἀναμονῆς καὶ τῆς ἔρευνας, θὰ μποροῦσε νὰ βοηθηθεῖ ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ψυχασθενῶν, στοὺς ὁποίους οἱ δύο αὐτὲς ἀγωγές παθαίνουν σοβαρὲς διαταράξεις. Οἱ νευροπαθεῖς δὲν ξέρουν οὔτε νὰ περιμένουν οὔτε νὰ ἐρευνοῦν. Δυστυχῶς, ἡ μελέτη αὐτὴ θὰ μᾶς ἔφερνε πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ θέμα μας.

γές είναι ακριβώς οι κυριολεκτικά διανοητικές: οι αίσθητικές αγωγές είναι όλες ακριβώς διπλές.

Ἡ κατάσταση τῆς διέγερσης, βοηθούμενη ἀπὸ τὸ λόγο, καθὼς θὰ δοῦμε ἀργότερα, γεννᾷ τὴν ἰδέα. Πραγματικά, ἡ ἰδέα εἶναι πρῶτιστα μιὰ ἀγωγή ἀπλῶς σὲ διέγερση. Παράδειγμα: «Ἔχω τὴν ἰδέα νὰ κάνω ἕνα ταξίδι». Ἄλλο παράδειγμα: «Σᾶς λέω αὐτό, ἀλλὰ εἶναι μιὰ ἰδέα», δηλαδή, πάρτε τὰ μέτρα σας, δὲν εἶναι πράξη, εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἰδέα· μιὰ ἀπόπειρα πράξης, μιὰ ἀγωγή σὲ διέγερση.

Καὶ μποροῦμε ἀκριβῶς ν' ἀντιτάξουμε στὴν ἰδέα τὴν ἀνάκλαση (réflexe). Ἡ τελευταία αὐτὴ δὲ γνωρίζει τὸ στάδιο τῆς διέγερσης. Ὄταν ἀπὸ ἕναν ἐρεθισμό πού προέρχεται ἀπὸ τὰ ἔξω ἐκδηλώνεται ἕνα φαινόμενο ἀνακλαστικό, κι ἂν ἀκόμα ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλές ταυτόχρονες ἢ διαδοχικὲς κινήσεις, περνᾷ ἀπὸ τὴ λαγθάνουσα κατάσταση στὴν πραγματοποίηση χωρὶς νὰ περάσει ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς διέγερσης. Ἄν ὁ ἐρεθισμὸς εἶναι ἀνεπαρκής, μένει λαγθάνον, ἂν ὁ ἐρεθισμὸς εἶναι ἐπαρκής, ἐκδηλώνεται μέχρι τῆς τελείωσής του. Οἱ διαταραχὲς τῆς διέγερσης τῶν ἀγωγῶν στὸν ψυχοπαθολογικὸ τομέα διαιροῦνται σὲ δυὸ μεγάλες ομάδες:

1) Στὶς ὑπερβολὲς τῆς διέγερσης τῶν ἀγωγῶν ἢ ὑπερερεθισμὸ τῶν ἀγωγῶν. Δηλαδή, ὅταν οἱ ἀγωγές λειτουργοῦν πολὺ γρήγορα. Στὶς κατώτατες βαθμίδες τῆς ψυχικῆς ζωῆς συναντοῦμε αὐτὴ τὴν ὑπερευαισθησία, λ. χ., στὴν ἀγωγή τοῦ πόνου. Ἡ ἀγωγή αὐτὴ εἶναι μιὰ ἐνέργεια ἀπομάκρυνσης τοῦ ἀντικειμένου πού μᾶς προξενεῖ κακὸ — ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐμφανισθεῖ ἡ ἀγωγή χρειάζεται κάποιος βαθμὸς βλαπτικότητας τοῦ ἀντικειμένου. Στὶς παθολογικὲς, λοιπόν, περιπτώσεις, ἀπαντοῦμε τὸν πόνο, σ' ὅλες σχεδὸν τὶς ἐπαφές.

Ἄλλὰ ὁ ἴδιος ὑπερερεθισμὸς τῆς διέγερσης ἀπαντᾶται καὶ στὶς ἀνώτερες ἀγωγές, στὶς θρησκευτικὲς ἢ τὶς ἠθικὲς ἀγωγές. Οἱ ἄρρωστοι πού ἐμφανίζουν αἰωνίως δισταγμοὺς συνείδησης, δισταγμοὺς ἠθικοὺς ἢ θρησκευτικούς, κατατάσσονται στὴν κατηγορία τῆς ὑπερβολῆς τῆς διέγερσης¹.

1. Ὑπάρχουν χιλιάδες περιπτώσεις πού ἔχουν ἀναλυθεῖ. Θ' ἀναφέρω κεῖνον πού σημειώνεται μὲ τὰ ψηφία Vy... πού βασανίζεται νὰ μάθει ἂν

2) Στη δεύτερη κατηγορία είναι οι περιπτώσεις που οι άγωγές είναι σά μουδιασμένες και βγαίνουν δύσκολα από τη λαγθάγουσα κατάσταση· τους χρειάζεται ισχυρός έρεθισμός και μάλιστα επανειλημμένος έρεθισμός. Αναφέρω την άνωμαλία αυτή, γιατί έχει κάποια σημασία για τις αίσθητικές άγωγές. Πραγματικά έδω έμφανίζεται δλόκληρη ή σημασία ένδς συντελεστή τής διέγερσης, που είναι τδ ένδιαφέρον. Τδ ένδιαφέρον δέν είναι μιá άγωγή αλλά μονάχα ένας τρόπος ύπαρξης τών άγωγών στο στάδιο τής διέγερσής τους. Και τδ λέω τούτο αντίθετα πρδς τή θεωρία του William James που ήθελε νά κάνει τδ ένδιαφέρον ένα είδος ειδικής λειτουργίας· για μās ύπάρχει ένδιαφέρον, όταν μιá άγωγή είναι έτοιμη νά πραγματοποιηθεί. Λ. χ. ή διαμονή σε μιá αίθουσα παιγνιδιοϋ ένδς καζίνου για έναν παίχτη και έναν μη παίχτη. Τδ ένδιαφέρον βρίσκεται πρδς τδ μέρος του παίχτη που μπορεί νά μένει στην αίθουσα του παιγνιδιοϋ άπεριόριστα (γιατί ή άγωγή του παιγνιδιοϋ βρίσκεται σε διέγερση) κι όπου ο άλλος δέ θά μπορούσε νά μένει παρά μερικές στιγμές· τδ ένδιαφέρον παίζει μεγάλο ρόλο και στη ζωή μας, γενικά, και στις αίσθητικές άγωγές. Δέν ύπάρχει θλιβερότερο πράγμα από ένα άτομο που δέν έχει ένδιαφέρον· οι άγωγές του βρίσκονται αιωνίως σε λαγθάγουσα κατάσταση· δέ φτάνουν στην κατάσταση τής διέγερσης. Ή ψυχοπαθολογία μās δίνει πολύ ένδιαφέρουσες περιπτώσεις γι' άνάλυση.

Μιá άλλη άποψη τών διαταραχών τής διέγερσης στην ίδια αυτή κατηγορία, είναι ή συγκίνηση και ή ευαισθησία για τις όποιες μιλήσαμε ήδη. Ή συγκίνηση, καθως είπαμε στην παράγραφο 13, είναι μιá φυσιολογική και ψυχική αντίδραση

πιστεύει ή όχι στο Θεό. «Αν, λέει, βαδίζοντας στο δρόμο μπορώ ν' άποφύγω νά περάσω από τή σκιά τών δέντρων, τότε πιστεύω στο Θεό, αν όμως περάσω από τή σκιά τών δέντρων τότε δέν πιστεύω στο Θεό». Γνώριζα προσωπικά ένα νευροπαθή στην Αθήνα που είχε σε διαρκή διέγερση μιá άγωγή, λ.χ., τήν άγωγή νά σώσει από τδ θάνατο τδ παιδί του (αν έπεφτε άρρωστο) και πηδοϋσε τις πλάκες τών δρόμων τρεις τρεις για νά ήρεμήσει. Αν δέν πετύχαινε στα πηδήματά του, ή διέγερση τής άγωγής του προκαλούσε σ' αυτόν διαταραχές, νευρικά τίκ, δάκρυα (τδ παιδί του θά πέθαινε κλπ.).

τοῦ ἀτόμου ποὺ βρίσκεται ξαφνικὰ μπροστὰ σὲ συνθήκες μὲ τὶς ὁποῖες δὲν εἶναι ἐξοικειωμένο καὶ μὲ τὶς ὁποῖες δὲν ἔχει οὔτε τὸν καιρὸ οὔτε τὴ δύναμη νὰ προσαρμοσθεῖ ἀμέσως· τὴν ἄρα μποροῦμε νὰ καθορίσουμε τὰ πράγματα καλύτερα. Ἡ συγκίνηση καὶ ἡ γενικὴ εὐαισθησία προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴν ἔλλειψη προπαρασκευῆς ποὺ ὀφείλεται σὲ κάποιο μειονέκτημα ἢ σὲ κάποια βραδύτητα στὴ διεύρεση τῶν ἀγωγῶν. Ἡ ἀλήθεια τῆς πρότασης αὐτῆς ἐπαληθεύεται κυρίως ἀπὸ τὴν ἀσυνήθιστη εὐαισθησία τῶν νευροπαθῶν. Ὁ κανονικὸς ἄνθρωπος ἀποφεύγει τὴν ἐκπληξη καὶ γιὰ νὰ τὴν ἀποφύγει προπαρασκευάζεται. Ἀ.χ., ὅταν πρόκειται νὰ συναντήσῃ κάποιον διεγείρει τὴν ἀγωγή ποὺ ταιριάζει σ' αὐτὸ τὸν ἐπισκέπτη. Οἱ ἄρρωστοι δὲν περιμένουν ποτέ τους νὰ δοῦν κόσμον κι ὅταν ἀκόμα αὐτοὶ οἱ ἴδιοι κάνουν ἐπισκέψεις, δηλαδή, δὲ βάζουν σὲ διεύρεση τὴν ἀγωγή ποὺ ταιριάζει· κι ἀπ' αὐτὸ προέρχεται πάντοτε μιὰ συγκίνηση ποὺ στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι παρά μιὰ ἀποτυχία τῆς πράξης, μιὰ κακὰ προετοιμασμένη ἀπὸ τὴ διεύρεση πράξη. Θὰ δοῦμε ἀργότερα πόσο θὰ μᾶς εἶναι χρησιμὴ ἡ παρατήρηση αὐτῆ· δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ποτέ πῶς στὴ διεύρεση ἡ πράξη ὑφίσταται ἤδη κατὰ κάποιον τρόπο σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ εἶναι σαφῶς ἀναγνωρίσιμη, ἀλλὰ δὲν ὑφίσταται ἐντελῶς, γιὰτὶ δὲν καθορίζει τὶς χαρακτηριστικὲς ἐξωτερικὲς κινήσεις ποὺ δημιουργοῦν τὸ τρίτο στάδιο τῆς ἀγωγῆς καὶ ποὺ τ' ὀνομάζουμε ἀνάλωση.

Ἡ παθολογία μᾶς κατατοπίζει ἐπίσης στὶς περιπτώσεις ποὺ ἡ διεύρεση τῆς ἀγωγῆς ἐξαφανίζεται ὁλότελα κι ὅπου ἀκριβῶς περνοῦμε ἀπὸ τὴ λανθάνουσα κατάσταση στὴν ἀνάλωση. Τέτοιες εἶναι οἱ αἰφνιδιαστικὲς πράξεις τοῦ μελαγχολικοῦ ποὺ καταργοῦν κάθε ἐνδιάμεσο ἀνάμεσα στὴ λανθάνουσα κατάσταση καὶ τὴν πράξη. Στὴ μελαγχολικὴ κρίση ποὺ ὁ E. Regis¹ τὴν χαρακτηρίζει σὰν παρορμικὴ κρίση ἢ ἀκόμα σὰν «αὐτόματη βία» συναντοῦμε τὸ φαινόμενο ποὺ ἐξετάσαμε ἤδη στὴν ἀνάκλαση: ἡ ἀγωγή βγαίνοντας ἀπὸ τὴ λανθάνουσα κατάσταση περνᾷ ἀπευθείας στὴν ἀνάλωση. Τὶς πράξεις αὐτὲς τὶς ὀνόμασαν ἐκρηκτικὲς πράξεις.

---

1. E. Regis : *Précis de Psychiatrie*, 5η ἐκδ. σ. 276.

σταματᾷ, καὶ σταματᾷ, ἀπλούστατα, γιατί τὸ ἄτομο ἔχει ἐξάντλη-
θεῖ. Ὁ τρόπος αὐτὸς τοῦ τερματισμοῦ τῆς πράξης εἶναι ἐπικίν-
-

Ἔνα πιδ προχωρημένο στάδιο τοῦ ἴδιου γεγονότος τὸ ἀπαν-
τοῦμε στὴν *confusion mentale* (διανοητικὴ σύγχυση). Ὅ,τι χά-
νεται στὴ σύγχυση φρενῶν, λέει ὁ Dr Toulouse, δὲν εἶναι ἡ
προσωπικότητα ἀλλὰ ἡ σύνθεση τῶν ψυχολογικῶν φαινομένων.
Θεωρία πάρα πολὺ πλατεία. Σ' ὅλες τὶς διανοητικὲς συγχύσεις
διαπιστώνουμε αὐτὴ τὴν ἔλλειψη σύνθεσης. Ὁ γενικὸς χαρακτή-
ρας τοῦ συγκεχυμένου εἶναι ἡ ἀταξία· δὲν ὑπάρχει σχέση ἀνά-
μεσα στὸν ἐξωτερικὸ ἐρεθισμὸ καὶ τὴν ἀτομικὴ ἀντίδραση. Πρέ-
πει νὰ εἶναι κανεὶς προπαρασκευασμένος γιὰ ν' ἀντιδρᾷ ὀρθᾶ
στοὺς ἐρεθισμοὺς ἀπὸ τὰ ἔξω καὶ ἡ προπαρασκευὴ ἀκριβῶς αὐτὴ
πραγματοποιεῖται μὲ τὴ διέγερση τῆς ἀγωγῆς. Ἡ διανοητικὴ
σύγχυση μᾶς ἐμφανίζει τὴν καταστολὴ τῆς διέγερσης¹ μὲ μεγα-
λύτερη πληρότητα.

Ἄν ἀφίσουμε τὴ διέγερση γιὰ νὰ περάσουμε στὴν ἀνάληψη
τῆς ἀγωγῆς, θὰ παρατηρήσουμε πῶς γεννᾶ ἐπίσης νέες ἀγωγές
ποὺ μπολιάζονται στὴν κυριότερη, ὅπως ἀκριβῶς τὸ ἔκανε ἡ διέ-
γερση. Μιὰ ἀπὸ τὶς ἀγωγές αὐτὲς ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν κατὰ
τρόπο ἐντελῶς ἰδιαίτερο εἶναι ἡ ἀγωγή τοῦ θριάμβου. Τὸ ζή-
τημα τῆς κατάληξης μιᾶς ἀγωγῆς, τοῦ τέλους μιᾶς πράξης, εἶναι
πρόβλημα πολὺ σπουδαῖο, πολὺ περίεργο καὶ δυστυχῶς ἐλάχιστα
ἐρευνημένο ὡς σήμερα. Πῶς τελειώνουν οἱ ἀγωγές σὲ πράξεις;
Νὰ ἔνα ψυχολογικὸ γεγονὸς ποὺ παραμελοῦν κάπως ὑπερβολικά.

Ἐπάρχουν πολλὰ ἄτομα ποὺ δὲν κατορθώνουν νὰ τελειώσουν
τὶς πράξεις· ἔχουν κάποια ἀδουλία στὴν τελείωση τῆς πράξης.
Γενικὰ ὁ τρόπος τῆς τελείωσης τῆς πράξης, ὅπως καὶ τοῦ ἀρχι-
νίσματος τῆς, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἀτόμου.
Στοὺς πολὺ ἀπλοὺς ὀργανισμοὺς (στὰ πολὺ κατώτερα ζῶα) ἡ πράξη
τελειώνει μὲ τὴν πλήρη ἐξάντληση. Ἡ ἴδια παρατήρηση ἰσχύει
καὶ γιὰ τὸν ἐπιληπτικὸ ποὺ ἀντιστοιχεῖ τὴ στιγμὴ τοῦ παρο-
ξυσμοῦ τοῦ σ' ἔνα κατώτατο ἐξελικτικὸ στάδιο. Ὁ ἐπιληπτικὸς
δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ σταματήσει τὸν παροξυσμὸ, κι ὁμοίως αὐτὸς

---

1. E. Regis: *Précis de Psychiatrie*, 5η ἐκδ., σ. 336. Διαπιστώνει τὸ
ἴδιο γεγονὸς καὶ τὸ ἐξηγεῖ ἀλλοιῶς.

δυνατός. Τὸ ἀνθρώπινο γένος, λοιπόν, ἀνάπτυξε ἄλλους χρησιμότερους τρόπους γιὰ τὴν αὐτοσυντήρησή του. Ἡ ἀγωγή τῆς κούρασης, εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς τρόπους αὐτούς. Ἀπὸ ψυχολογικὴ ἀποψη ἡ κούραση εἶναι μιὰ ἀγωγή (conduite) ποὺ μετὴν προσδοχὴ ὀρισμένων μεταβολῶν στὴν πράξη καθορίζει μιὰν ἀντίδραση ποὺ εἶναι ἡ στάση τῆς ἀνάπαυσης (ἡρεμίας). Εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς χρησιμότερες ἀγωγές, γιὰτὶ συγκρατεῖ τὴν ἐπικίνδυνη στὸν ὀργανισμό ἐξάντληση. Στὴν ἐξάντληση ὑπάρχουν ψυχολογικὲς κι ἀνατομικὲς μεταβολές. Στὴν κούραση ὑπάρχουν μονάχα ψυχολογικὲς μεταβολές στὴν πράξη. Ἀντιλαμβανόμεσθε μ' αὐτὰ τὴ μεγάλη σημασία τῆς ἀγωγῆς τῆς κούρασης.

Στὴν κούραση ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὴν πράξη, τὸ ἐνδιαφέρον ἐξαφανίζεται καὶ ἡ ἀγωγή παύει νὰ εἶναι σὲ διέγερση καὶ γίνεται πάλι λαθάνουσα.

Εὐτυχῶς ὅλες οἱ πράξεις δὲν τελειώνουν μετὴν κούραση. Ὄταν μιὰ ἀγωγή φτάνει στὸ τέλος τοῦ σταδίου τῆς ἀνάλωσης, χωρὶς ἐξάντληση καὶ χωρὶς μεγάλη κούραση, γεννᾷ τὴν ἀγωγή τοῦ θριάμβου.

Τὸ μεγάλο ἀξίωμα τῆς φύσης, ποὺ σημείωσε ἤδη ὁ Leibnitz, εἶναι τὸ νὰ ζητεῖ νὰ πετύχει τοὺς σκοπούς της μετὴν μεγαλύτερη δυνατὴ οἰκονομία στὴν ἀνάλωση δυνάμεων. Στὴν ψυχολογία ἡ ἀρχὴ αὐτὴ εἶναι ἀναμφισβήτητης χρησιμότητος κ' ἐξηγεῖ εὐκολὰ πολλὰ φαινόμενα. Ὡστόσο, ἡ ἀγωγή τοῦ θριάμβου φαίνεται νὰ βρίσκει, τουλάχιστον ἐπιφανειακά, σ' ἀντίθεση μαζί της· πραγματικά, ἡ ἀγωγή αὐτὴ ἐμφανίζεται σὰ συμπληρωματικὴ ἀνάλωση δυνάμεων. Ὄταν τελειώνουμε μιὰ πράξη, ἀν δὲ μᾶς ἐξάντλησε οὔτε μᾶς κούρασε ὑπερβολικά, τότε ξοδεύουμε ἓνα πλεόνασμα σὲ ταραχὴ, κινήσεις, τραγούδια· αὐτὴ εἶναι ἡ ἀγωγή τοῦ θριάμβου. Εἶναι τὸ νικητήριο λάλημα τοῦ κόκκορα μετὰ τὸ ζευγάρωμα· οἱ γιορτὲς ποὺ σὲ πολλὰς χώρες κλείνουν τὴν σπορὰ, οἱ παρελάσεις κάτω ἀπὸ θριαμβευτικὰς ἀφίδες τῶν νικηφόρων στρατιῶν, τὸ στόλισμα τῆς ὑπογραφῆς κάτω ἀπὸ ἓνα γράμμα. Ὀλόκληρη ἡ ζωὴ μας, προπάντων ὅταν εἴμαστε κανονικοὶ ψυχολογικά, ἐμφανίζει ἀγωγὰς θριάμβου ποὺ εἶναι ἡ ἰσορρόπηση τῶν ἀγωγῶν τῆς κούρασης. Στὴν κούραση ὑπάρχει μιὰ ἀλλοίωση τῆς ἐνέργειας, ἀλλοίωση ποὺ μᾶς ἀναγκάζει νὰ σταθοῦμε καὶ ν' ἀναπαυθοῦμε. Στὸ

θρίαμβο είναι τὸ εὐτυχὲς ὁμαλὸ τέρμα τῆς ἀγωγῆς μ' ἓνα περισσευμα δαπάνης, ποὺ ἀπὸ πρώτη ἀποψη φαίνεται περιττό. Ἡ κούραση κι ὁ θρίαμβος σημαδεύουν τὸ σταμάτημα τῆς ἐνέργειας, ἀλλ' ἡ κούραση σταματᾷ τὴν ἐνέργεια σὰν ἔπειτα ἀπὸ μιὰ χρεωκοπία κι ὁ θρίαμβος τὴ σταματᾷ σὰν ἔπειτα ἀπὸ ἓναν πλουτισμό. Ἡ σπατάλη δυνάμεων ποὺ ἐμφανίζει ἡ ἀγωγή τοῦ θριάμβου καὶ ποὺ φαίνεται νὰ ἔρχεται σ' ἀντίφαση μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἀρχὴ τοῦ Leibnitz εἶναι χρησιμώτατη στὸ ἄτομο. Πλήθος ὀργάνων ἢ φυσικῶν λειτουργιῶν ποὺ εἶχαν κουρασθεῖ ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῆς ἐργασίας ἢ ποὺ ἐργάζονταν ἐλαττωματικά, ξαναρχίζουν τὴν καλὴ τους λειτουργία χάρις σ' αὐτὴ τὴ συμπληρωματικὴ δαπάνη δυνάμεων.

Οἱ ψυχασθενεῖς δὲν ἐμφανίζουν τὴν ἀγωγή τοῦ θριάμβου· μὰ ἐξὸν ἀπ' αὐτοὺς ὑπάρχει ὁλόκληρη κατηγορία ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ τοὺς ὁποίους διαγκωνιζόμαστε κάθε μέρα καὶ ποὺ στεροῦνται τὸ θρίαμβο. Εἶναι οἱ θλιμμένοι ἀνθρώποι. Ὁ θλιμμένος κάνει στίς πράξεις του ὅ,τι πρέπει νὰ κάνει, ἀλλὰ τίποτα περισσότερο· καταβάλλει πάντοτε σὲ κάθε πράξη τίς δυνάμεις ποὺ πρέπει ν' ἀναλώσει καὶ τίποτα τὸ περιττό. Ἀκόμα καὶ στὸ προσωπὸ του ἀποφεύγει κάθε περιττὴ γκριμάτσα ἢ κίνηση· τσιγγουνεύεται τὸ χαμόγελο. Ἡ θλίψη εἶναι μιὰ ἐλάττωση τῆς περιττῆς ἐνεργητικότητας ποὺ ἀφορᾷ κυρίως τὴν ἀγωγή τοῦ θριάμβου.

Ἀντίθετα, ἡ χαρὰ εἶναι μιὰ ἀντίθετη ἀγωγή ποὺ συνδέεται μὲ τὸ θρίαμβο. Ὁ εὐθυμος εἶναι τὸ ἄτομο ποὺ ἔβαλε σὲ μιὰν ἐνέργεια μεγάλο ποσοστὸ δύναμης, ἀπὸ τὴν ἐποία κατανάλωσε ἓνα μέρος καὶ ποὺ ἀνακτᾷ τὸ ὑπόλοιπο καὶ τὸ μοιράζει ὡς ἓνα σημεῖο σὲ φιλοδωρήματα. Ἡ χαρὰ εἶναι μιὰ ἀγωγή στὴν ὁποία οἱ ἀνακτῆσεις δυνάμεων εἶναι συχνές. Ὑπάρχει ἴσως στὴ βάση τοῦ εὐθυμοῦ ἓνα φυσιολογικὸ βᾶθος, αἷτια σπλαχνικὰ ἢ κυκλοφοριακά· εἶδαμε πὼς ὁ William James φρονεῖ πὼς ἡ θλίψη καὶ ἡ χαρὰ ἀντιστοιχοῦν σὲ βαθειὰς μεταβολές ὁλόκληρου τοῦ σώματός μας· αὐτὸ λίγο μᾶς ἐνδιαφέρει. Κάνουμε ψυχολογία κ' ἐξετάζουμε ὅ,τι ἐμφανίζεται, ἀφίνοντας κατὰ μέρος τὰ φυσιολογικὰ αἷτια στὴ φυσιολογία. Παράλληλα ὁμως μὲ τὸν εὐθυμο (ποὺ συχνὰ εἶναι ἓνας παχύσαρκος ἀνθρώπος) κοιτάξτε τὰ παιδιὰ ποὺ ἔχουν εὐθυμούς θριάμβους καὶ εἶναι πάντοτε εὐθυμα (ὅταν ἔχουν καλὴ ὑγεία).

Ὁ παράφρων, ὁ ἡλίθιος, ὁ πάσχων ἀπὸ γενικὴ παράλυση, εἶναι ἐπίσης εὐθυμοί, γιατί δὲν κάνουν τίποτα κ' ἔχουν διαθέσιμες δυνάμεις. Ἀντίθετα, ὁ ψυχασθενής, ποὺ παρ' ὅλ' αὐτὰ ἡ κατάστασή του εἶναι πολὺ λιγότερο σοβαρὴ ἀπὸ κείνη ποὺ ἀνάφερα, παρουσιάζει τὴν πληρέστερη ἔλλειψη θριάμβου καὶ τὰ βάσανά του προέρχονται ἀπ' αὐτό. Οἱ ψυχασθενεῖς παρουσιάζουν συχνὰ ἓνα ὑπερβολικὸ συναίσθημα τῆς δυσκολίας τοῦ ἔργου, ποὺ πρόκειται νὰ πραγματοποιηθῶν· ἔχουν τὴν αἰώνια ἐπωδὸ στοὺς ἀναστεναγμούς τους· πρὸς τί, νοιώθουν πὼς δὲ θὰ φτάσουν ποτὲ στὸ τέλος τῆς πράξης χωρὶς ξένη βοήθεια· ἡ διαταραχὴ τῆς ἐνέργειας ποὺ ἐμφανίζεται, περιορίζεται συχνὰ, στὸ τέλος τῆς ἀγωγῆς, στὴν εὐχαρίστηση ποὺ δίνει αὐτὸ τὸ τέλος καὶ στὸ θρίαμβο. Οἱ ψυχασθενεῖς παραιτοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τῆς πράξης αὐτῆς ἢ δὲ ζητοῦν κὰν νὰ τὴν πετύχουν.

Τέτοια εἶναι ἡ ἀγωγή τοῦ θριάμβου ποὺ τερματίζει τὴν ἀνάλωση τῆς πετυχημένης πράξης. Θὰ δοῦμε, ἐξετάζοντας τὰ αἰσθητικὰ φαινόμενα, πὼς ἡ ἀγωγή αὐτὴ βρίσκεται στὴν ἴδια τὴ βάση τοῦ παιγνιδιοῦ καὶ τοῦ πιδ ἐξελιγμένου αἰσθητικοῦ γεγονότος.

Ἔτσι, γοργά, ἐξετάσαμε τὰ τρία στάδια τῆς λειτουργίας τῶν ἀγωγῶν, τὴ λα ν θ ά ν ο υ σ α κατάσταση, τὴ διέγερση καὶ τὴν ἀνάλωση· αὐτοὶ εἶναι οἱ βαθμοὶ τῆς λειτουργίας τῶν ἀγωγῶν.

Θὰ ποῦμε μερικὲς λέξεις γιὰ τὸ βαθμὸ τῆς ἐνεργητικότητας τῶν ἀγωγῶν αὐτῶν ἢ γιὰ τὴν ἔντασή τους. Ἐξετάζοντας τοὺς βαθμοὺς τῆς λειτουργίας τῶν ἀγωγῶν, ἀσχοληθήκαμε μὲ τὴ στατικὴ κατάσταση τῶν ἀγωγῶν αὐτῶν· ἐξετάζοντας τὴν ἔντασή τους, θ' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴ δυναμικὴ τους κατάσταση¹.

---

1. Ὁ Φρόντ εἶναι ὁ διδάσκαλος ποὺ συνέβαλε περισσότερο ἀπ' ὅλους γιὰ τὴν παραδοχὴ τῆς θεωρίας αὐτῆς, γιὰ τὸ δυναμισμό τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Νά μιὰ ἐνδιαφέρουσα περικοπὴ: «Δὲ θέλουμε μονάχα νὰ περιγράψουμε καὶ νὰ κατατάξουμε τὰ φαινόμενα· θέλουμε ἐπίσης νὰ τὰ νοήσουμε σὰν ἐνδείξεις δυνάμεων ποὺ τελειοῦνται στὴν ψυχὴ, σὰν ἐκδήλωση ἀγωγῶν ποὺ ἔχουν ἓνα καθορισμένο σκοπὸ κ' ἐργάζονται εἴτε πρὸς τὴν ἴδια εἴτε πρὸς ἀντίθετες διευθύνσεις. Ζητοῦμε νὰ σχηματίσουμε μιὰ δυναμικὴ ἀντίληψη τῶν ψυχικῶν φαινομένων». (Ἐἰσαγωγή στὴν ψυχανάλυση, γαλλ. μετάφρ., Payot, Paris, 1922, σ. 79).

Οι άγωγές ένεργούv σύμφωνα με την ψυχολογική μας δύναμη, σύμφωνα με την ψυχική μας ένεργεια· αυτου εγκειται η έντασή τους. Την ψυχική ένεργεια μπορεί ο άνθρωπος να την βάλει στην πράξη του.

Για το λόγο αυτό διαιρούμε σε δυο μεγάλες κατηγορίες την κατάσταση της ψυχικής έντασης: σε κατώτερη ή άτονία και σε άνωτερη από τη μέση ή υπερένταση. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα άμέσως, λέμε πώς η θλίψη είναι ακριβώς μια κατάσταση πολύ χαμηλής ψυχικής έντασης, και πώς ο θρίαμβος και η χαρά είναι κατάσταση ύψηλής έντασης.

Άλλά υπάρχει ένα άλλο παράδειγμα, όπου η ψυχική ένταση είναι σχεδόν μηδαμινή, κι αυτό στη φαινομενική κατάσταση του άτόμου είναι ο ύπνος. Άς αναλύσουμε το φαινόμενο τουτο για ν' αντιληφθούμε καλύτερα τί είναι η ένταση.

Η κλασσική ψυχολογία άγνοεί τον ύπνο, τον άπορρίπτει μάλιστα από την δικαιοδοσία της στον τομέα της φυσιολογίας. Κι ωστόσο, ο ύπνος είναι μια άγωγή και μια ένεργεια πλήρης. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε, στους φρενοπαθείς βρίσκουμε τις ίδιες άνωμαλίες στον ύπνο τους όπως και στις άλλες πράξεις τους· π.χ. έμφανίζουν την άβουλία του ύπνου¹.

Λέμε, λοιπόν, πώς ο ύπνος είναι μια άγωγή που εξαρτάται από την ψυχική ένταση. Υπάρχουν δυο χαρακτηριστικά στον ύπνο: 1) μεγάλη μεταβολή του μυϊκού τόνου²: ο ύπνος έμφανίζει μια χαλάρωση· οι μυώνες χάνουν μεγάλο μέρος της τόνωσής τους. Είναι κείνο που ονομάζουμε υποτονικότητα. Η τόνωση είναι μια προπαρασκευή για ένεργεια· είναι ένα βοηθητικό της διέγερσης. Έξαφανίζεται ή τουλάχιστον εξασθενεί στη διάρκεια του ύπνου. 2) το ανέβασμα του έπιπέδου των πολύπλοκων αντιδράσεων. Το έπίπεδο όλων των έρεθισμών άνεβαίνει στη διάρκεια του ύπνου· μ' άλλα λόγια χρειάζεται μια ισχυρότατη ένεργεια ή ένας ισχυρότατος έρεθισμός για να μπορέσει ν' αντιδράσει ο κοιμώμενος. Ειδικά, όταν πρόκειται για

1. G. Poyer: *Le sommeil automatique*, (thèse), 1912.

2. Ο τόνος είναι η κατάσταση της σύσπασης των ήρεμώντων μυών (tonus, γαλλικά).

πολύπλοκες ενέργειες δὲν μποροῦμε νὰ περάσουμε ἀμέσως ἀπὸ τὸν ὕπνο στὴν πράξη· πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχει τὸν καιρὸ νὰ ξυπνᾷ δλότελα.

Τὰ δυὸ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὕπνου εἶναι ἐνδιαφέροντα· ἄς τὰ συνοψίσουμε : 1) μὴ προπαρασκευὴ στὴν ἐνέργεια καὶ 2) κλείσιμο λίγο πολὺ πλήρες τῶν ὀργάνων τοῦ ὀργανισμοῦ γιὰ νὰ παρεμποδίσουν τοὺς ἐρεθισμοὺς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου νὰ εἰσβάλλουν. Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ ἀποτελέσματα πετυχαίνονται χάρις στὴν πτώση τῆς ψυχικῆς ἐντασης σὲ χαμηλότατο ἐπίπεδο. Ὡστόσο, ἡ ἐνταση δὲν ἐξαφανίζεται δλότελα. Ὁ κοιμώμενος διατηρεῖ ἀκόμα τὴ δυνατότητα τῆς ἐνέργειας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς πρόκειται γιὰ μιὰ ἐνέργεια εἰδική : τ' ὄνειρο. Θ' ἀναλύσουμε ἄλλοῦ λεπτομερειακὰ τ' ὄνειρο, ἐκεῖ ποὺ θὰ μιλήσουμε γιὰ τ' ὄνειροπόλημα· ἄς σημειώσουμε ὅμως γιὰ τὴν ὥρα πὼς τὰ ὄνειρα εἶναι οἱ ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου ποὺ κοιμᾶται, ἐνέργειες μὲ πολὺ χαμηλὴ ἐνταση καὶ ποὺ δὲν ἔχουν διόλου σκοπὸ τὴ μεταβολὴ τοῦ περιβάλλοντος κόσμου. Τὰ ὄνειρα ἐκφράζουν τίς ἐνέργειες τῆς ψυχῆς κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὕπνου, στοὺς ἐρεθισμοὺς ποὺ ὑφίσταται. Στὴν πραγματικότητα τὰ ὄνειρα εἶναι μιὰ ἄμυνα κατὰ τοῦ ξυπνήματος. Ὁνειρευόμαστε γιὰ νὰ μὴ μᾶς ξυπνήσει ἕνας ἐρεθισμὸς ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ ἔξω. Πρέπει γὰρ σημειώσουμε πὼς εἶναι τὸ μόνον σημεῖο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει γιὰ τὴν ὥρα τούτη, πὼς ἡ ψυχικὴ ἐνταση λείπει σχεδὸν δλοκληρωτικὰ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὕπνου. Ἡ θέληση, ἡ λογικὴ πίστη, ἡ σκέψη, ἐξαφανίζονται ἀκριβῶς ὅπως καὶ στίς σοβαρότερες ψυχικὲς καταθλίψεις. Ἡ ψυχικὴ ζωὴ γίνεται συγκεχυμένη καὶ ἀδύναμη. Αὐτὴ ἡ χαλάρωση τοῦ ὕπνου ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ ψυχικὴ χαλάρωση ἀρκετὰ σοβαρὴ : ὅταν κοιμᾶται κανεὶς βρίσκεται πολὺ κατώτερα ψυχικῶς ἀπὸ τοὺς περισσότερο ἀρρώστους ἀνάμεσα στοὺς φρενοπαθεῖς. Τοῦτο ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ στὴ χαλάρωση τῆς ἐντασης.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ χαλάρωση τῆς ψυχικῆς ἐντασης θὰ μᾶς δώσει τὸ κλειδὶ πολλῶν ἀγωγῶν ποὺ ἐνδιαφέρουν τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο. Θὰ μᾶς κάνει νὰ κατανοήσουμε τὴ θλίψη, τ' ὄνειροπόλημα, τὴν ὑποβολή, τὴν ἀπωση (refoulement), τὴ μελαγχολία· ἡ ἀντίθετη πρὸς τὴ χαλάρωση τῆς ἐντασης κατάσταση, ἡ ὑπερένταση, θὰ μᾶς γνωρίσει τὴ χαρὰ, τὸ γέλιο, τὸ θρίαμβο, τὴν ἐμ-

πνευση, τήν καλλιτεχνική ἐπιπόηση κι ὅλες τίς καταστάσεις, στίς ὁποῖες ὁ ἄνθρωπος φαίνεται γὰ ἕπερνᾶ τὸ μέσο ὄρο καὶ φαίνεται ἄνώτερος στὸν ἑαυτὸ του. Κάθε φορὰ πὸ ἕνα ἀνθρώπινο ὄν ἐγκαταλείπει τὴ διανοητική μετριότητα, πὸ τόσο δοκιμάζεται ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἀστική κοινωνία μας, τὸ χρωστάει σὲ μιὰ, λίγο πολὺ ὀξεία, ὑπερένταση.

Ἔτσι, πολὺ σύντομα, δώσαμε μιὰ γενική ἰδέα τῆς θεωρίας τῶν ἀγωγῶν κι ἀποδείξαμε, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τὸ βαθμὸ τῆς λειτουργίας τους γιὰ τὰ τρία στάδια (λανθάνουσα κατάσταση, διεγερση, ἀνάλωση), κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ βαθμὸ τῆς ἐνεργητικότητάς τους με τίς δύο κατηγορίες τῆς χαλάρωσης καὶ τῆς ὑπερέντασης.

Οἱ ἐξηγήσεις αὐτές, ἴσως ἀρκετὰ σύντομες, θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν γ' ἀντιμετωπίσουμε τὰ διάφορα προβλήματα πὸ θὰ μᾶς παρουσιάσει τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο.

Προτὸ ὁμως ἐγκαταλείψουμε τὸν τομέα τῆς ψυχολογίας, θὰ θέλαμε, συντομώτατα, γὰ ὑποδείξουμε ποιὲς λύσεις μᾶς προσφέρει ἡ θεωρία τῶν ἀγωγῶν σχετικά με τὴ γλώσσα καὶ τὴν ἐργασία τῆς ἰδιοποίησης (ἰδιογένεια).

Ἡ κλασσικὴ ψυχολογία βρίσκει τὴν καταγωγή τῆς γλώσσας στὴ συνάρτηση ἑνὸς πράγματος καὶ τοῦ σημείου του. «Ἡ θέα τῶν ἀντικειμένων ἢ τῶν γεγονότων, γράφει ὁ
6. ΓΛΩΣΣΑ-ΙΔΙΟΓΕΝΕΙΑ Höffding, διήγειρε συγκινήσεις πὸ ἐκφράζονται με κραυγὲς ἢ ἀλλοιώσεις τοῦ προσώπου καὶ σχηματίστηκε ἔτσι φυσικότατα μιὰ συνάρτηση διὰ τῆς συναφείας ὄχι μόνο μεταξὺ τῆς συγκίνησης καὶ τῆς ἐξωτερικῆς τῆς ἐκφρασης, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῆς τελευταίας αὐτῆς καὶ τοῦ γεγονότος πὸ τὴν προκαλοῦσε. Χάρη σὲ μιὰ συνεχὴ ἐπανάληψη καὶ γιὰ τὴν πολλὰ ἄτομα (μιμούμενα λ.χ. τίς ἐκφράσεις καὶ τίς χειρονομίες ἑνὸς ἀτόμου) δημιούργησαν ταυτόχρονα τὴν ἴδια συνάρτηση διὰ τῆς συναφείας μεταξὺ μιᾶς κραυγῆς κ' ἑνὸς ἀντικειμένου ἢ καθορισμένου γεγονότος, ἀπόχτησαν ἕνα μέσο ἐπικοινωνίας γιὰ τὴν μποροῦσαν γὰ ἦταν ἀσφαλεῖς, βγάζοντας τὴν κραυγὴ, γ' ἀφυπνήσουν τὴν παράσταση πὸ τὴν προκαλοῦσε συνηθῶς 1».

1. H. Höffding : *Esquisse d'une Psychologie*, γαλλ. μετάφρ., 1909, σ. 202.